

بين الناس الباب الاول في فرياط الحسبة وصفه المحتسب
 والمحتسب من نصبه الامام او نائبه للنظر في احوال الرعية
 واكتشف عن اوبورهم وصالحهم وابتيا عاتهم وما كرههم ومشر بهم
 وسلبوهمهم وسماكهم وطرقتهم وامرهم بالمعروف ونههم عن
 المنكر ومن شرط المحتسب ان يكون باطلاعا قاطرا احرا املا اعلا
 قادرا حتى يخرج منه الصبر والمحنون والكاثر ويدخل فيه الناسق
 والرفيق والراة انا التكليف فلا يجنى وجهه اشترطه فان عسير
 المكلف لا يلزمه وما ذكرناه اردنا به انه بشرط الوجوب فاما كانه
 وجوبه فلا يستعمل العقل حتى لان الصبر المراقق البليغ المميز
 وان لم يكن مكلفه اذ انكار المنكر وان يزوج الحمر ويكسر
 الملاهي واذا فعل ذلك فان له بد ثوابا لم يكن لاحد منه حيث
 انه ليس مكلف فان هن قرينة وهو من اهداها بالصلاة والادابة
 فيها وسائر التزات وليس حكمه الا بالابا حتى يشير فيها بالتكليف
 ولذا كانت تسمى البصير واحاد الزبعة نجر في المنع والفعال والاطال
 المنكر نوع ولاية وسطة ولكرها استفاد بجر الدين اقول لقتل الشريك
 بهي

الباب الحادي والستون في الحسبة على اليد بين
 الباب الثاني والستون في الحسبة على الفر ابين
 الباب الثالث والستون في الحسبة على الحسن بن العفرائي والكر
 الباب الرابع والستون في الحسبة على النسا نابر
 الباب الخامس والستون في الحسبة على الختايين والفتانين
 الباب السادس والستون في الحسبة على البخاريين والنشارين
 والبنانيين والراهنين والضببيين والحيايين والخياريين
 الباب السابع والستون يشغل على تفاصيل من امور الحسبة لم نذكر
 في عين بسم الله الرحمن الرحيم وصلي الله على سيدنا محمد
 وآله وسلم أما الإمام العالم العلامة أبو الحسن نضر الدين علي بن أبي
 العالم العلامة أبو عبد الله محمد بن الماوردي رحمه الله الحسبة
 من قواعد الامور الدينية وقد كان امة الصبر الاول بها شرورها
 بانفسهم لعزم صلاحها وحزب ثوابها وهي امر بالعرف اذا ظهر
 تركه ونهى عن المنكر اذا ظهر فعله واصلاح بين الناس قال الله تعالى
 لا خير في كثير من نجواهم الا من امر بصلة او امر في او اصلاح
 بهي

İbnü'l-Uhuwve'nin *Kitâbü'r-Rûbe fi talebi'l-hisbe* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3495)

İlfin günümüze ulaşan tek kitabıdır. 742 (1341) yılında Dımaşk'ta (el-Methafü'l-Arabî, nr. 3271) ve 771'de (1369-70) Ayn-tab'da (British Museum, Or., nr. 6976) istinsah edilmiş olması şöhretinin kısa zamanda yayıldığını göstermektedir. Eserin ilk neşri, Reuben Levy tarafından dört nüshaya dayanılarak ve kısmî İngilizce tercümesiyle birlikte *Me'âlimü'l-kurbe fi ahkâmî'l-hisbe* adıyla gerçekleştirilmiş (Cambridge 1938), kitap daha sonra Muhammed Mahmûd Şa'bân ve Sîddîk Ahmed İsâ el-Mutîî'nin tahkikiyle yeniden yayımlanmış (Bağdad 1976) ve Ca'fer Şiâr tarafından *Âyîn-i Şehrdârî* adıyla Farsça'ya çevrilmiştir (Tâhran 1347).

Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 3495) *Kitâbü'r-Rûbe fi talebi'l-hisbe* ve Kudüs'teki el-Mektebetü'l-Hâlidîyye'de (nr. 49) *Kitâbü'l-Ahkâm fi'l-hisbe-ti's-şerife* adlarıyla Mâverdi'ye, yine Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 1607) *er-Rûbe fi'l-hisbe* adıyla İbnü'r-Rîf'a'ya nisbet edilen birer eser mevcuttur. Bu üç nüsha ile *Me'âlimü'l-kurbe*'yi karşılaştıran Muhyî Hilâl es-Serhân'ın, el-Mektebetü'l-Hâlidîyye'deki yazmanın ilk sayfası ile son iki sayfası hariç bunların hepsinin aynı eser olduğunu, ayrıca Mâverdi'ye nisbet edilen nüshalarda ondan iki asır sonra yaşamış şahsiyetlere atıflarda bulunulduğunu tesbit etmesi söz ko-

nusu kitabın İbnü'l-Uhuwve'ye ait olduğunu göstermektedir (geniş bilgi için bk. İBNÜ'R-RİF'A). *Me'âlimü'l-kurbe* ile Celâleddin eş-Şeyzerî'nin *Nihâyetü'r-rûbe fi talebi'l-hisbe*'si ve Muhammed b. Ahmed b. Bessâm'ın aynı adı taşıyan eseri arasındaki benzerlikler ise kaynaklarının ortak oluşuyla açıklanabilir.

İbnü'l-Uhuwve, eserinin mukaddimesinde şeriata uygun olarak hisbe faaliyetlerinde bulunmak, kamu güvenliğini temin etmek, pazarları denetlemek ve tüketiciyi korumakla mükellef olanların faydalanmaları için ulemânın hadislerle dayalı görüşlerini derlediğini belirtmektedir. Ancak hadis eğitimi almış olmasına rağmen eserindeki nakillerde bu ilmin usulüne uymakta gerekli titizliği göstermediği anlaşılmaktadır. Meselâ Buhârî ve Müslim'den yaptığı iki nakli, bu âlimlerin *el-Câmi'u's-şâhih*'lerindeki orijinalleriyle karşılaştıran Ahmed Pâketçi senedlerin asıllarına tam uymadığını tesbit etmiştir (DMBİ, II, 715). Yetmiş bölümden oluşan eserin ilk bölümlerinde hisbeye dair genel bilgiler verildikten sonra altmış bölümde çeşitli ticaret ve zanaat dallarında rastlanabilecek hilelerle bunları önlemek için alınabilecek tedbirlere temas edilmektedir. Bu bilgilerden devrin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı hakkında oldukça ilginç ipuçları elde etmek mümkün

olmaktadır. Zaman zaman Şâfiî mezhebi dışındaki imamların görüşlerine de işaret etmesi İbnü'l-Uhuwve'nin mutaassıp bir âlim olmadığını göstermektedir. Yer yer Irak'a ve Iraklı ulemâya atıflarda bulunması ise bu bölgede bir müddet kaldığını düşündürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Uhuwve, *Me'âlimü'l-kurbefi ahkâmî'l-hisbe* (nşr. Muhammed Mahmûd Şa'bân – Sîddîk Ahmed İsâ el-Mutîî), Bağdad 1976; İbn Halikân, *Vefeyât*, III, 394, 402; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, V, 431; *Keşfü'z-zunûn*, I, 833-834; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 101; Sarton, *Introduction*, III/1, s. 998-999; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 224-225; Abdülvehhâb İbrâhim Ebü Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 420-421; Gaudefroy – Demombynes, "Sur quelques ouvrages de hisba", *JA*, CCXXX (1938), s. 454-455; Max Meyerhof, "La surveillance des professions médicales et para-médicales ches les arabes", *BIE*, XXVI (1944), s. 120-121, 129; Abdülhamîd el-Abbâdî, "Kütübü'l-hisbe ve fâ'idetühâ fi vađ'i'l-Mu'cmeyn el-Vaşi't ve'l-Kebîr", *MMLA*, VIII (1955), s. 425; Pedro Chalmeta, "La hisba en Ifriqiya et al-Andalus: Etude comparative", *Les cahiers de Tunisie*, XVIII/69-70, Tunus 1970, s. 101-102; Muhyî Hilâl es-Serhân, "Selâse mahtûtât fi'l-hisbe", *el-Mevrid*, I/3-4, Bağdad 1972, s. 299-304; Cl. Cahen, "İbn al-Ukhuwva", *EI²* (İng.), III, 960; Ahmed Pâketçi, "İbn İlve", *DMBİ*, II, 715-716.

CENGİZ KALLEK

İBNÜ'L-VECİH
(ابن الوجيه)

Ebü Muhammed Necmüddîn (Tâcüddîn) Abdullah b. Abdilmü'min b. el-Vecih el-Vâsîfî (ö. 740/1340)

Kıraat âlimi.

671 (1272) yılı başlarında Vâsîr'ta doğdu. Burada Ebü'l-Abbas Ahmed b. Gazâl, Ebü Abdullah Muhammed b. Gazâl ve Ali b. Abdülkerîm Hureym'den kıraat dersleri aldı. Basra'da İbnü'l-Muallim İsmâil b. Osman'dan nahiv okudu. Birbirlerinden faydalandıkları Zehebî'nin teşvikiyle Kahire'ye gitti; orada Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed es-Sâiğ'den çeşitli kıraat kitaplarının muhtevaları çerçevesinde on yedi günde bir hatim indirdi. Kahire'de ayrıca Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer el-Vânî ve Ebü'n-Nûm Yûnus b. İbrâhim el-Kinânî'den hadis aldı. Beledülhalîf'de (Fîlistin) Ca'berî'nin derslerine devam etti; Irak bölgesinin kıraat alanında otoritesi konumuna ulaştı. Ticaretle de meşgul olduğu için Basra, Bahreyn, Hürmüz, Cezîretülkays gibi birçok merkeze seyahat imkânı bulan İbnü'l-Vecih uğradığı yerler-

de kiraat dersleri verdi. Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed ed-Dürî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Receb el-Bağdâdî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (Sibtü's-Sel'ûs), Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed es-Sebtî, Ebü Muhammed Hasan b. Muhammed en-Nablusî, İbnü'l-Cündî onun talebelerinden bazılarıdır. İbn Râfi', eserlerini rivayet konusunda İbnü'l-Vecîh'in kendisine icâzet verdiğini belirtir (Takıyyüddin el-Fâsî, s. 70). Güzel ahlâkı, dindar kişiliğiyle tanınan İbnü'l-Vecîh, Şevval veya Zilkade 740'ta (Nisan veya Mayıs 1340) Bağdat'ta vefat etti ve Şûnûziyye Kabristanı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *el-Kenz fi'l-kırâ'âti'l-âşr*. Henâ el-Hımsî, Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye nüshasını (nr. 316, vr. 91-270) esas alarak kitabı yayımlamıştır (Beyrut 1419/1998; diğer nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 412; Konya Yûsuf Ağa Ktp., nr. 6952; *el-Fihrisü's-şâmîl*, I, 276-277). 2. *el-Kifâye*. Bir önceki eserin eş-Şâtibiyye* tarzında manzum hale getirilmiş şekli olup 1273 beyitten oluşmaktadır. 3. *Ravzatü'l-ezhâr fi kırâ'âti'l-âşere e'immeti'l-emşâr*. Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-İdgâmü'l-kebirî*'i ile Muhammed b. Hüseyin el-Kalânîsî'nin *el-İrşâd*'ı esas alınarak yazılan on kiraate dair 1153 beyitlik bir eserdir. 4. *Tuħfetü'l-ihvân fi rivâyeti Hafş b. Süleymân* (a.g.e., I, 276). 5. *el-Lüm'atü'l-celiyye*. Nahiv ilmine giriş niteliğindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), III, 1494-1495; a.mlf., *Mu'cemü's-şüüh: el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Muhammed Habîb el-Hîle), Tâif 1410/1990, I, 326; Takıyyüddin el-Fâsî, *Târîhu 'ulemâi Bağdâd: el-Muntehabü'l-muhtâr* (nşr. Abbas el-Azzâvî), Bağdad 1357/1938, s. 69-70; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 429; İbn Hacer, *ed-Düerü'l-kâmine*, Kahire 1966, II, 270-272; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1499, 1519, 1623; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 211; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VI, 79; *el-Fihrisü's-şâmîl: 'Ulümü'l-Kur'an, mahtûâtü'l-kur'ân* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1987, I, 276-277.

M. ZEKİ DUMAN

İBNÜ'L-VEKİL

(ابن الوكيل)

Ebü Abdillâh Sadrüddin Muhammed b. Ömer b. Mekki el-Makdisî el-Osmânî (ö. 716/1317)

Şâfiî fakihî ve edip.

19 Şevval 665 (13 Temmuz 1267) tarihinde Dimyat'ta dünyaya geldi. Bazı kaynaklar Dimaşk'ta doğduğunu kaydederse de (Sübkî, IX, 253) bu kanaat muhtemelen,

ailenin onun doğumundan hemen sonra Dimaşk'a göç etmiş olmasından kaynaklanmıştır. İbn Fazlullah el-Ömerî'nin kaydettiğine göre soyu Kureysî'nin Benî Ümeyye koluna ulaşmakta, Osmânî nisbesi de Hz. Osman'la bir nesep ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Babası Dimaşk'ta hatiplik ve beytülmâl vekâleti görevinde bulunduğu için İbnü'l-Vekîl ve İbnü'l-Hatîb olarak, ayrıca babası gibi İbnü'l-Murahhil lakabıyla anılmıştır.

İbnü'l-Vekîl Dimaşk'ta yetişti; aralarında Muhyiddin İbn Allân ve Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî'nin de yer aldığı birçok hocadan hadis öğrenimi gördü. İzzeddin İbn Abdüsselâm'dan fıkıh tahsili yapan babasından, Şerefeddin Ahmed b. Ahmed b. Nu'me el-Makdisî ve Tâceddin İbnü'l-Firkâh'tan fıkıh, Safiyyüddin el-Hindî'den usulü'd-dîn ve usul-i fıkıh, İbn Mâlik et-Tâfi'den nahiv okudu. Dimaşk'taki Berrâniyye, Cevvâniyye ve Azrâviyye medreselerinde fıkıh dersleri verdi. Yedi yıl süreyle Eşrefiyye Dârülhadisi meşihatlığı görevinde bulundu. *el-Âkîdetü'l-Vâsiyye*'deki görüşlerinden dolayı İbn Teymiyye'yi 705 (1306) yılında sorguya çekmek üzere Dimaşk'ta oluşturulan heyette İbnü'l-Vekîl de yer aldı; üç ayrı oturum halinde yapılan bu soruşturma (*Mecmû'ü fetâvâ*, III, 160-210) sonucunda İbn Teymiyye suçsuz bulduysa da Kahire'den gelen bir emirle oraya götürülerek yeniden sorgulanıp mahkûm edildi.

Bir müddet Kahire'de bazı medreselerde ders veren İbnü'l-Vekîl daha sonra Dimaşk'a döndü. Emeviyye Camii hatipliğine getirilmesine şehrin ileri gelenlerinden bir grubun tepki göstermesi üzerine bu görevden alındıysa da çeşitli medreselerdeki görevini sürdürdü. Bu sırada Şam nâibiyle ilişkileri bozulunca Dimaşk'tan ayrılıp Halep'e gitmek zorunda kaldı. Burada kaldığı bir yıl boyunca ders verdi ve halkın yakın ilgisine mazhar oldu. el-Melikü'l-Muzaffer II. Baybars, 709 (1310) yılında Mısır'ın idaresini el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'a bırakınca İbnü'l-Vekîl de ona bağlılığını sunmak üzere huzuruna çıktı. Baybars zamanında, el-Melikü'n-Nâsir'in yönetime ehil olmadığı yönünde verdiği bir fetva ve aleyhinde sarfettiği ileri sürülen sözleri yüzünden bir müddet aralarında soğukluk devam ettirse de kısa sürede sultan katında eski itibarını kazanmaya muvaffak oldu.

el-Melikü'n-Nâsir, İbnü'l-Vekîl'i, 713 yılı Safer ayı sonlarında (Haziran 1313) Mûsâ

b. Mühennâ ve Alâeddin Tanboğa ile birlikte Mühennâ b. İsâ'ya elçi olarak gönderdi. Heyet Tedmür'de onunla buluştuktan sonra İbnü'l-Vekîl, Tanboğa ile birlikte Kahire'ye geri döndü ve oraya yerleşti. Şâfiî Zâviyesi (Haşşâbiyye Medresesi), el-Meşhedü'l-Hüseynî ve Nâsiriyye Medresesi'nde fıkıh dersleri verdi. 24 Zilhicce 716 (9 Mart 1317) tarihinde Kahire'de vefat etti ve Karâfe'deki Kazasker Kabristanı'na defnedildi.

İbnü'l-Vekîl, devrinde Şâfiî mezhebinin önde gelen âlimlerindendi. Hadisler üzerinde yaptığı felsefî ve kelâmî yorumlar bu alanda iyi bir birikime sahip olduğunu göstermekle birlikte fıkıh ve usulü en fazla temayüz ettiği sahalardı. Bu husustaki kabiliyeti sayesinde yirmi yaşlarında fetva verebilecek duruma gelmiş, fikrî ve ilmî tartışmalara katılmış, şiir ve münazaraya yatkınlığı onu bu konularda da şöhrat sahibi yapmıştır. Şâfiî ulemâsı arasında ondan başka hiç kimsenin İbn Teymiyye ile münazaraya cesaret edemediği söylenir.

İbn Teymiyye ile birçok defa tartışmaya giren İbnü'l-Vekîl, ilmî vukufunu itiraf etmekle birlikte ona karşı oldukça hırçın bir tavır sergileyerek zaman zaman hakarete varacak derecede ağır sözler sarfetmiş, buna rağmen İbn Teymiyye kendisini övmekten ve hakkında iyi şeyler söylemekten geri durmamıştır. İki âlim arası bu mücadele bazı kimselerin İbnü'l-Vekîl hakkında müsbet bazılarının da menfi değerlendirme yapmasına yol açmıştır. Nitekim Tâceddin İbnü's-Sübkî, babası Takıyyüddin es-Sübkî'nin onu sevip saydığını ve Eş'arî kelâmı konusundaki bilgisini takdir ettiğini nakleder. Bu teveccühün sebebi, Selefi akîde anlayışını savunan İbn Teymiyye karşısında Eş'arî anlayışını müdafaaadaki başarısı olmalıdır.

Tıpla da ilgilenen İbnü'l-Vekîl'in bu alanda uzman olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bir defasında Şam nâibi Cemâleddin Efre'm'e hazırladığı ilâç hastanın durumunun daha da kötüleşmesine yol açınca askerler onu öldürmeye kalkışmış ve emîri iyileştiren Emînüddin Süleyman el-Hakîm kendisine, "Tıbbî bırak, fıkıhla ilgilen; zira müftünün hatası telâfi edilir, fakat tabibinki edilemez" demiştir (Safedî, IV, 277; İbn Hacer, IV, 120).

Eserleri. 1. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Müellifin vefatı üzerine yeğeni Zeynüddin İbnü'l-Vekîl Muhammed b. Abdullah tarafından gözden geçirilerek tamamlanmıştır. Fıkıh literatüründe bu türdeki ilk ça-